

AIZSTĀVĪBAS MODEĻU INSTITUCIONĀLĀS UN FUNKCIONĀLĀS IZPRATNES EVOLŪCIJA LATVIJAS KRIMINĀLPROCESĀ

EVOLUTION OF INSTITUTIONAL AND FUNCTIONAL UNDERSTANDING OF DEFENCE MODELS IN LATVIAN CRIMINAL PROCEEDINGS

Linda Lielbriede, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante,
zvērīnāta advokāta palidze

Summary

Criminal procedure has been subject to processes of historical evolution, constantly improving both the set of legal provisions for the detection and investigation of criminal offences, and clarifying the scope of activities, as well as the rights and obligations of the persons involved in criminal proceedings. Thus, the processes and results of the development of criminal procedure can also be viewed from the perspective of the effects incurred by these changes on the exercise of the powers conferred upon those exercising procedural functions. The author assesses the evolution of the institutionally established model of the right to defence in Latvian criminal proceedings, and the changes in the scope of the rights of the subjects vested with the respective function.

Atslēgvārdi: aizstāvības funkcija, cilvēktiesību garantēšana, valsts pienākumi, tiesības uz aizstāvību

Keywords: defence function, guaranteeing human rights, state obligations, right to defence

Ievads

Kriminālprocess kā jebkurš cits ar valsts varas realizēšanu saistīts institūts ir pakļauts vēsturiskās evolūcijas procesiem, nemitīgi pilnveidojot gan tiesisko priekšrakstu kopumu noziedzīgu nodarījumu atklāšanai un izmeklēšanai, gan precizējot kriminālprocesā iesaistīto personu darbības tvērumu un tiesību un pienākumu apjomu.¹ Tādējādi kriminālprocesa attīstības procesi un rezultāti var tikt uzlūkoti arī no tās perspektīvas, kā šīs pārmaiņas ietekmē procesuālo funkciju realizētājiem piešķirto pilnvaru izmantošanu.

¹ Sk. Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Rīga: RaKa, 2000, 38. lpp.

Mūsdienu Latvijas kriminālprocesā minētais jēdziens ietverts Kriminālprocesa likuma 17. pantā, skaidrojot, ka kriminālprocesā tiek nošķirta cilvēka tiesību ierobežojumu kontroles funkcija pirmstiesas procesā, kā arī apsūdzības, aizstāvības un tiesas spriešanas funkcijas. Tiesību zinātnē norādīts, ka Kriminālprocesa likuma 17. pantā noteiktās procesuālo funkciju kategorijas, nebūdamas izsmeļoši uzskaitītas, uzskatāmas par tādām, no kurām atvasināmas konkrētas noteiktiem subjektiem piemītošas funkcijas attiecīgās procesuālās situācijās.²

Raksta mērķis ir aplūkot aizstāvības funkcionālo modeļu teorētisko dalījumu un to evolūciju Latvijas kriminālprocesā, tostarp institucionālās izpratnes izmaiņas. Norādītā mērķa sasniegšanai izmantota doktrinārās analīzes metode, aplūkojot tiesību teorijā paustos viedokļus par pētāmo jautājumu, kā arī vēsturiskās pētniecības metode, izzinot pētāmās problēmas evolūcijas gaitu starpkaru perioda Latvijas kriminālprocesā, kā arī pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas. Raksturojot kopējās aizstāvības modeļu daudzveidību piemītošās īpatnības, lietota aprakstošā metode.

1. Aizstāvības modeļu teorētiskais iedalījums un būtības raksturojums

Aizstāvības institūta veidošanos nosaka laikmetīgi apsvērumi: vēsturiskais fons, politiskais režīms, izpratne par tiesībām un citi elementi.³ Tādējādi atkarībā no aizstāvības institūta funkcionālās nozīmes valsts politiskajā un sociālajā sistēmā iespējams izdalīt izolējošo, etatisko, komerciālo un sociālo advokatūras darbības modeli.

Izolējošā modeļa pamatā ir izpratne, ka advokatūrai un aizstāvības realizēšanai nepiemīt sabiedriska nozīme, tādējādi pavisam izslēdzot vai būtiski minimizējot aizstāvju dalību kriminālprocesā.⁴ Eiropā šāda pieeja dominēja līdz pat 19. gadsimtam, kad attīstījās retorika par pilsonisko tiesību paplašināšanu un publisko tiesību institūtu, tostarp kriminālprocesa, humanizēšanu.

Krievijas impērijā līdz pat 1864. gada Tiesu reformai funkcionēja izolējošais aizstāvības modelis, tomēr arī vēlāk bija fiksējami mēģinājumi ierobežot aizstāvjiem pieejamo tiesību loku. Cenšoties unificēt ar izolējošo aizstāvības modeli saistītās pazīmes, doktrīnā tiek izcelta valstiski leģitimēta aizstāvības īstenošanas ierobežošana vai aizliegšana, aizstāvja darbības apzināta nenovērtēšana, advokatūras institūta kopējās lomas vājināšanās sabiedriskajā dzīvē, zems cilvēktiesību aizsardzības līmenis un vāji attīstīta tiesiskuma izpratne.⁵

Nākamais aizstāvības modeļu evolucionārās attīstības posms ir etatiskais modelis (franču – *état*, latviešu – valsts), atbilstoši kuram aizstāvības funkcija kļūst par daļu no valsts aparāta un kalpo mērķiem, kurus noteikusi valsts. Viena no spilgtākajām šā modeļa liecībām ir aizstāvības funkcionālā izpratne padomju kriminālprocesā,

² Kaija S. Kriminālprocesa likuma 17. panta komentārs. Grāmatā: Kriminālprocesa likuma komentāri. A daļa. Prof. K. Stradas-Rozenbergas zin. red. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 83.–84. lpp.

³ Johnstone Q. Bar Associations: Policies and Performances. Yale Law & Policy Review, 1996, Vol. 15, № 193, pp. 193–243.

⁴ Акинина Н. Ю., Анисимов В. Ф. Введение в сравнительную адвокатуру: учебное пособие. Е. Н. Под. ред. Анисимова В. Ф. Ханты-Мансийск: Югорский государственный ун-т, 2017, с. 51.–57.

⁵ Ibid.

tās darbību veidojot kā valsts mērķiem pakārtotu atsevišķu institūtu.⁶ Līdz ar to etatiskais modelis raksturojams ar it kā formāli neatkarīgas advokatūras esību, kas vienlaikus pakļauts pienākumam pildīt valsts politiskos mērķus.⁷ Tāpat šajā modelī tiek vājināta aizstāvības un advokatūras loma un nozīme sabiedrības dzīvē, un primārā loma tiek piedēvēta politiskās ideoloģijas lozungiem.

Atsevišķās politiskajās iekārtās ir vērojams komerciālais advokatūras modelis, kas savukārt ietekmē arī aizstāvības realizācijas funkcionālo būtību, jo atbilstoši šim modelim juridiskās palīdzības sniegšana personai, kas to lūgusi, sakņojas finansiālo resursu pietiekamībā. Vienlaikus šim modelim ir relatīvi neliela loma krimināltiesisko attiecību neregulēšanā.

Visbeidzot teorijā tiek izšķirts advokatūras un aizstāvības sociālais modelis, kas tiek uzskatīts par efektīvāko veidu kriminālprocesā iesaistīto personu tiesību un interešu aizsardzībai no valsts varas realizētāju puses. Šo aizstāvības modeli un tā pienācīgu funkcionālu nostiprināšanu normatīvajā ietvarā uzskata par demokrātiskas un tiesiskas sabiedrības attīstības priekšnosacījumu.⁸

Izpratne par aizstāvību kā kriminālprocesuālu funkciju, nevis institūtu jeb normu kopumu kāda tiesiska jautājuma reglamentēšanai, ir saistāma ar procesuāli līdzāspastāvošo apsūdzības funkciju, ievērojot to savstarpēji korelējošo raksturu un pamatkonceptu, ka bez apsūdzības nebūtu nepieciešamības pēc aizstāvības.⁹ Raksturojot kontinentālās Eiropas aizstāvības funkcionālo būtību, jāuzsver, ka aizstāvība kalpo arī kā atsvars un garantija tiesas un tiesvedības procesa neatkarības nodrošināšanai.¹⁰ Proti, neatkarīgas tiesu varas esības priekšnosacījums ir tās nošķirtība no citiem valsts varas atzariem, taču iztiesāšanā neatkarībai ir jānozīmē arī neitrāla attieksme kā pret apsūdzētāju, tā pret apsūdzēto. Tādējādi aizstāvības institucionāla un funkcionāla eksistence ir valsts pienākuma garantēt neatkarīgu tiesu varu praktiskais rezultāts.¹¹

Ikviena valsts, kas atzīst nepieciešamību šo pienākumu realizēt, atrodas evolucioņārās attīstības etapā, ieviešot kādu no iepriekš aplūkotojām doktrināri attīstītajām advokatūras un aizstāvības darbības modeļiem.

2. Aizstāvības modeļa raksturojums Latvijas kriminālprocesā starptaru periodā

Līdztekus tiesneša amatam advokāts ir vienīgā juridiskā profesija, kuru kā tiesu sistēmai piederīgu personu un vienlaikus arī kā garantiju individuālo pamattiesību un brīvību aizsardzībai un realizēšanai *expressis verbis* izceļ 1922. gada 15. februārī pieņemtā Latvijas Republikas Satversme (turpmāk – Satversme)¹². Attiecībā uz krimi-

⁶ Paegle G. Padomju advokatūrai – 50. Progress, Nr. 62, 25.05.1972., 3. lpp.

⁷ Акинина Н. Ю., Анисимов В. Ф., 2017, с. 87–92.

⁸ Ibid., с. 63.

⁹ Синеокий В. О. Адвокатура как институт правовой помощи и защиты. Харьков: Право, 2008, с. 165.

¹⁰ Hodgson J. The Role of the Criminal Defence Lawyer in an Inquisitorial Procedure: Legal and Ethical Constraints. Legal Ethics, 2006, Vol. 9, Iss. 1, p. 126.

¹¹ Ibid.

¹² Latvijas Republikas Satversme (publicēta 30.06.1922.), 92. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 22.11.2023.].

nālprocesa praktisko organizācijas formu šādai konstitucionālā likumdevēja izvēlei piemīt sevišķa nozīme, ielāgojot apsvērumu, ka šim tiesisko attiecību regulēšanas procesam ir raksturīga visaugstākā iejaukšanās indivīda personīgajās tiesībās un brīvībās.¹³

Vienlaikus Latvijas teritorijā funkcionējošais aizstāvības modelis līdz pat okupācijas periodam balstījās 1864. gada 20. novembra Krievijas impērijas Tiesu iekārtas likuma¹⁴ un 1864. gada 20. novembra Kriminālprocesa nolikuma¹⁵ regulējumā. Lai gan Krievijas impērijā advokātūra kā patstāvīga joma radās vien 19. gadsimtā, tās izveidē ņemtas vērā aktuālās kontinentālās Eiropas doktrinārās nostādnes.¹⁶ Līdz ar to par advokāta darbības pamatprincipu tika noteikta prasība “iestāties par citas personas tiesībām”¹⁷, un starpkaru perioda Latvijā pilnībā tika pārņemts Krievijas impērijā radītais “[...] advokāta institūts, kas balstījās uz tiesībaizstāvības un pārstāvības principiem, ar tiesībaizstāvību saprotot juridisku padomu sniegšanu un neskaidru tiesībjautājumu izskaidrošanu, savukārt ar pārstāvību – personas atvietošanu”¹⁸.

Zvērināts advokāts Jūlijs Šmits (1885–1965) starpkaru perioda advokatūras lomas raksturojumā secināja, ka nevienā civilizētā valstī tiesu iekārta nevarot iztikt bez advokatūras.¹⁹ Savukārt, vērtējot advokāta lomu kriminālprocesā, šis autors izcēla tieši advokāta kā aizstāvja funkcionālo būtību, atzīmējot: “Kriminālā tiesāšanas kārtība, būdama dibināta uz sacikstes principa, paredz apsūdzības priekšstāvi – prokuroru, un aizstāvības priekšstāvi – advokātu.”²⁰

Apstākļi, ka līdz Latvijas proklamēšanai J. Šmits ilgus gadus praktizēja Maskavā,²¹ padziļināja viņam piemītošo izpratni par advokāta profesionālo darbību un mērķi, kas nereti konstatējama ārpusnormatīvā dimensijā, proti, ētiskā plaknē un doktrināros apsvērumos. Turklāt savos vērojumos par advokāta ētiku J. Šmits atsaucās arī uz Krievijas impērijā attīstīto praksi laikposmā līdz boļševiku apvērsumam.²² Līdz ar to, izprotot advokāta lomu, it sevišķi kriminālprocesā, uzmanību pelna J. Šmita secinājums, ka “[...] advokātūra, izpildidama noteiktas tiesas orgāna

¹³ Luchtman M., Vervaele J. European Agencies for Criminal Justice and Shared Enforcement (Eurojust and the European Public Prosecutor's Office). *Utrecht Law Review*, Vol. 10, Issue № 5, December 2016, pp. 132–134. Pieejams: <https://doi.org/10.18352/ulr.305> [aplūkots 05.01.2024.].

¹⁴ Сл. Учреждение судебных установлений, измененное и дополненное законом о преобразовании местного суда (Собр. узак. 1912 г., № 118), с законодательными мотивами, разъяснениями Сената и алфавитным предметным указателем. Сост. К. П. Змирловъ. Санктпетербургъ: изд. юрид. кн. скл. Право, 1913.

¹⁵ Уставъ Уголовнаго Судопроизводства (свод зак. т. XVI, ч. 1, изд. 1914 года). С позднѣйшими узаконеніями, законодательными мотивами, разъясненіями Правительствующаго Сената и циркулярами Министерства Юстиціи. Изданіе восьмое, исправленное и дополненное. Составленъ М. П. Шрамченко и В. П. Ширковымъ. Рига: Изданіе книгоиздательства и книжнаго магазина Давида Гликсмана, 1923.

¹⁶ Rusanovs E. Kriminālprocesa doktrīnas ģenēze un evolūcija Latvijā no valsts dibināšanas līdz atkārtotai padomju okupācijai. Rīga: “Rusanovs & Partneri” zvērinātu advokātu birojs, 2023, 100. lpp.

¹⁷ Белов К. А. Институт адвокатуры в России второй половины XIX – начала XX века. Вестник Поволжского института управления, 2020, т. 20, № 20, с. 71.

¹⁸ Rozenbergs J. Advokātūra Latvijā. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/110628> [aplūkots 12.11.2023.].

¹⁹ Šmits J. Advokātu ētika. *Students*, Nr. 221, 18.03.1935., 2. lpp.

²⁰ Turpat.

²¹ Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V. Latvijas advokātūra 1919–1945. Rīga: Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2007, 483. lpp.

²² Šmits J. Advokātu ētika. *Students*, Nr. 222, 12.04.1935., 2. lpp.

funkcijas un būdama par tiesu iekārtas nepieciešamu sastāvdaļu, līdz ar to izpilda svarīgu valsts uzdevumu”²³. Citiem vārdiem – advokāts ir ne tikai klienta interešu pārstāvis, bet arī tiesas palīgs.

Tā kā advokatūra starpkaru Latvijā veidojās atbilstoši Krievijas impērijā funkcionējošajam advokatūras darbības un funkciju izpratnes modelim,²⁴ tās lomu un funkciju izpratnei plaši izmantots Krievijas impērijas laika regulējums un prakse.²⁵ Tādējādi, lai gan advokātam tiek piedēvēts sava pilnvardevēja – klienta – interešu aizstāvības un pārstāvības pienākums, vienlaikus izcelta nepieciešamība advokātam būt “[...] arī taisnības kalpam. Viņš ir arī tiesnešu palīgs, kurš, aizstāvot sava klienta intereses, nedrīkst aizmirst, ka viņa uzdevums ir palīdzēt tiesnesim strīdīgā lietā atrast materiālo un formālo taisnību. Tiklīdz advokāts šo savu funkciju piemirst, tiklīdz viņš atkāpjas no taisnības meklēšanas, [...] viņš savus pienākumus pārprot.”²⁶ Tā kā aizstāvja uzdevums atbilstoši šim principu līmenī definētajam ietvaram bija realizēt no tiesiskas valsts koncepta atvasinātos uzdevumus,²⁷ starpkaru periodā tika attīstīta izpratne ne tikai par aizstāvi kā noteiktas procesuālās funkcijas realizētāju, bet arī advokatūru, kas īsteno tai piešķirtas funkcijas demokrātiskā valstī: “Advokatūras funkcijai tiesu iekārtā jābūt: aizstāvēt atsevišķu personu tiesības un intereses, nekaitējot pie tam: valsts interesēm, kā arī pārējo atsevišķo personu taisnīgām interesēm, bet atrodot šinī ziņā pienācīgu saskaņojumu uz ētisku kritēriju pamata.”²⁸

3. Aizstāvības modeļa raksturojums Latvijas kriminālprocesā pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas

Iepriekš aplūkoto izpratni par aizstāvības funkcionālo lomu Latvijas kriminālprocesā un demokrātiskā tiesību sistēmā vardarbīgi pārrāva okupācijas periods. Autore pētījumā neaplūko padomju kriminālprocesam raksturīgo aizstāvības funkcionālo modeli, jo tas nav uzskatāms par Latvijas kriminālprocesam radniecīgu aizstāvības formu.

Atjaunojot Latvijas neatkarību un sākot veidot jaunu, demokrātiskai un tiesiskai valstij piemērotu normatīvo ietvaru,²⁹ aktuāls kļuva jautājums arī par atbilstošas tiesu iekārtas izveidi, primāri izvirzot prasību pēc neatkarīgas tiesu varas kā valsts

²³ Šmits J. Advokātu ētika. Students, Nr. 221, 18.03.1935., 2. lpp.

²⁴ Sk. Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., 2007, 11.–13. lpp.

²⁵ Kēmanis J. Jauno advokātu stāža pienākumi. Jurists, Nr. 8–9, 01.11.1931., 191.–192. sleja.

²⁶ Holcmanis V. Maģistratūra un advokatūra. Jurists, Nr. 2, 01.02.1929., 39. sleja.

²⁷ Dzirkalis A. Die Reform der lettischen Advokatur. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr. 1, 01.01.1935., 220.–224. lpp.

²⁸ Latvijas Zvērinātu advokātu padomes tēzes un motīvi likumprojektam par advokatūru. Jurists, Nr. 1, 01.01.1933., 17. sleja.

²⁹ Sk. Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, Nr. 35/36, 12.09.1991. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68772-par-latvijas-psr-likumdosanas-aktu-piemerosanu-latvijas-republikas-teritorija> [aplūkots 22.11.2023.].

varas atzara atzīšanas.³⁰ Šim mērķim kalpoja likuma "Par tiesu varu"³¹ izstrāde, pieņemšana un pakāpeniska pilnveidošana. Tā, piemēram, jau likuma "Par tiesu varu" pamatredakcija paredzēja, ka kriminālprocesā tiesājamajam ir tiesības uz aizstāvību, savukārt aizstāvis lietas izskatīšanas laikā var būt tikai advokāts.³²

Savukārt raksturojot advokātu kā juridisko amatu, likumprojekta autori sākotnēji izraudzījās definēt advokāta profesiju kā personas, kas saistītas ar lietu izskatīšanu tiesā. Šāds formulējums pamatoti raisīja kritiku, norādot, ka tiesu varas neatkarība ir atkarīga arī no tā, vai konkrētu procesuālo uzdevumu realizētāji ir vai nav uzskatāmi par tiesu sistēmai piederīgām personām, proti, "[...] piederība pie tiesām tika uzskatīta par neatkarības garantu"³³. Turklāt piederība tiesu sistēmai vienlaikus nozīmē arī paaugstināta kvalitātes standarta esību, kas attiecināms gan uz advokāta spēju realizēt tiesību normās noteikto, gan ievērot profesionālās ētikas noteikumus.³⁴ Tādējādi ar 1997. gada 29. janvāra grozījumiem likumā "Par tiesu varu" tika ieviests 106.² pants, nostiprinot, ka līdztekus prokuroriem un notāriem arī zvērināti advokāti ir uzskatāmi par tiesu sistēmai piederīgām personām.³⁵

Šis precizējums uzskatāms arī par likumsakarīgu papildinājumu Latvijas Republikas Advokatūras likumā³⁶ (turpmāk – Advokatūras likums), kas stājās spēkā 1993. gada 21. maijā, noteiktajam, ka "[a]dvokatūra ir tiesiskas valsts justīcijas neatņemama sastāvdaļa".³⁷ Raksturojot advokāta kā neatkarīga un profesionāla jurista darbību kriminālprocesā, likumdevējs Advokatūras likuma 2. pantā vispārīgā formā nostiprināja, ka advokāts sniedz juridisko palīdzību, aizstāvot un pārstāvot tiesā un pirmstiesas izmeklēšanā personu likumīgās intereses, sniedzot juridiskas konsultācijas, gatavojot juridiskus dokumentus un veicot citas juridiskas darbības, savukārt minētā likuma piektajā sadaļā, raksturojot advokāta tiesības un pienākumus, definēja to, ka krimināllietās zvērināti advokāti uzņemas aizstāvēt personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, arī notiesātos, pārstāv cietušos un sniedz juridisko palīdzību jebkurai personai kriminālprocesā.

Līdztekus Advokatūras likumam aizstāvības institūtu normatīvi reglamentē Kriminālprocesa likums, tā 20. pants, proti, procesuālo pamattiesību līmenī nostiprinot, ka "[t]iesības uz aizstāvību persona var īstenot pati vai uzaicinot par aizstāvi pēc savas izvēles personu, kura saskaņā ar šo likumu var būt aizstāvis".³⁸ Tiesību zinātnē atzīmēts, ka praksē pastāv divi aizstāvības realizēšanas veidi: 1) personīgā aizstāvība,

³⁰ Sk. Krūmiņa V. Ievads Latvijas Republikas Satversmes VI nodaļas komentāram: tiesu varas evolūcija Latvijā. Grām.: Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa: Tiesa. VII nodaļa: Valsts kontrole. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 15.–16. lpp.

³¹ Par tiesu varu: LV likums. Izsludināts 14.01.1993. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/62847-par-tiesu-varu> [aplūkots 16.11.2023.].

³² Turpat, 22. pants.

³³ Sk. Krūmiņa, V., 2013, 29. lpp.

³⁴ Latvijas Republikas Senāta Administratīvo lietu departamenta 26.06.2019. spriedums lietā Nr. SKA-877/2019, 13. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5883> [aplūkots 16.11.2023.].

³⁵ Grozījumi likumā "Par tiesu varu": LV likums. Pieņemts 29.01.1997. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/42183-grozijumi-likuma-par-tiesu-varu> [aplūkots 17.11.2023.].

³⁶ Advokatūras likums: LV likums. Pieņemts 27.04.1993. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums> [aplūkots 17.11.2023.].

³⁷ Turpat, 2. pants.

³⁸ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. 20. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums> [aplūkots 22.11.2023.].

ko savu tiesību un likumisko interešu aizsardzībai veic pats aizdomās turētais, apsūdzētais vai tiesājamais; 2) oficiālā aizstāvība, ko aizdomās turētā, apsūdzētā vai tiesājamā tiesību un likumisko interešu aizsardzībā veic aizstāvis.³⁹

Likumdevējam Kriminālprocesa likuma 17. pantā atzīstot, ka aizstāvības realizēšana kriminālprocesā ir uzskatāma par atsevišķu funkciju, būtībā tiek veidota izpratne par to, ka advokāta darbība kriminālprocesā, realizējot aizstāvību, ir uztverama un interpretējama plašākā nozīmē. Tas ir, pēc šīs darbības realizēšanas īstenā mērķa – zināt, par ko persona tiek apsūdzēta, un izvēlēties savu aizstāvības pozīciju –, nevis šaurākā nozīmē, proti, pieņemot, ka advokāta darbs kriminālprocesā ir šauri institucionalizējams kā atsevišķa resora pārstāvja darbība vai kā noteiktu normu kopuma realizētāja rīcība.

Šim faktoram piemīt būtiska nozīme, to aplūkojot kopsakarā ar Satversmes tiesas agrīnajā judikatūrā nostiprināto uzskatu, ka demokrātiskā tiesiskā valstī “[a]dvokātūras institūtam ir liela nozīme kvalificētas juridiskās pārstāvības nodrošināšanā, jo advokāts ir ne tikai pārstāvis, kura uzdevums ir atvietot pusi tiesā un sasniegt sava pilnvardevēja noteikto galamērķi, bet vienlaikus arī tiesībaizstāvis”.⁴⁰

Kriminālprocesuālajā noregulējumā rodamais jēdziens “aizstāvības funkcija”, faktiski to ļaujot interpretēt kā uzdevumu vai tā izpildi,⁴¹ tādējādi ir tulkojams autonomi no jēdziena “institūts”, jo raksturo advokāta kā tiesu sistēmai piederīgas personas īstenotā aizstāvības uzdevuma nozīmību, neļaujot to šauri “institucionalizēt” konkrētu procesuālo normu rāmjos, bet mudinot uz aizstāvības realizēšanu raudzīties pēc tā jēgas un būtības.

Ar jēdzienu “institūts” turpretim parasti tiek saprasts konkrēts tiesību normu kopums, kas funkcionē līdztekus citām tiesību normām, tādējādi konkrēto sistēmu, kas regulē vienveidīgus jautājumus, ļaujot dēvēt par tiesību institūtu.⁴² Latvijas apstākļos advokāta kā profesionāļa darbība ir saistāma ar atbilstošu tās institucionalizēšanu, proti, adekvāta normatīvā ietvara radīšanu, kas leģitimētu iespēju profesionālam juristam, kāpinot savu kvalifikāciju, kļūt par praktizējošu advokātu. Vienlaikus juridiskās profesijas institucionalizēšana konkrētā pārvaldes struktūrā nebūtu jāizprot kā advokāta darbības formalizēšana vai advokāta sniegtās juridiskās palīdzības minimizēšana. Līdz ar to advokatūras kā institūta esamība vispār, izveide un regulēšana ir viens no valsts kā publiskās varas nesēja uzdevumiem, kas ļauj nodrošināt gan atsevišķa indivīda, gan visas sabiedrības interešu aizsardzību.⁴³

³⁹ Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 2000, 14. lpp.

⁴⁰ Satversmes tiesas 06.11.2003. spriedums lietā Nr. 2003-10-01, 5. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/80803-par-civilprocesa-likuma-83-panta-4-punkta-atbilstibu-latvijas-republikas-satversmes-92-pantam> [aplūkots 16.11.2023.].

⁴¹ Function. Pieejams: <https://www.etymonline.com/word/function> [aplūkots 17.11.2023.].

⁴² Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: autora izdevums, 2004, 108. lpp.

⁴³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 21.04.2008. spriedums lietā SKA-22/2008, 9. punkts. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/4861> [aplūkots 21.11.2023.]. Sk. arī: Райх В.О. К вопросу о взаимоотношениях института адвокатуры и государства в России. Научно-практический электронный журнал Аллея Науки, 2019, № 1 (28), с. 1.–4.

Kopsavilkums

1. Advokatūras un ar to saistītā aizstāvības institūta izveidošana ir uzskatāma par netiešu valsts funkcijas realizēšanas izpausmi, izpildot pozitīvo pienākumu radīt tiesisko ietvaru advokāta profesionālajai darbībai kriminālprocesā un nodrošinot iespēju ikvienai personai saņemt kvalitatīvu juridisko palīdzību.
2. Aizstāvības realizēšana kriminālprocesā tiek atzīta par atsevišķu funkciju, raksturojot advokāta kā tiesu sistēmai piederīgas personas īstenotā aizstāvības uzdevuma nozīmību, neļaujot to šauri “institucionalizēt” konkrētu procesuālo normu rāmjos, bet mudinot uz aizstāvības realizēšanu raudzīties pēc tā jēgas un būtības.
3. Starpkaru perioda Latvijā pilnībā tika pārņemts Krievijas impērijā radītais advokatūras modelis, kas atbilda kontinentālās Eiropas tiesību doktrīnā attīstītajai izpratnei par advokāta un aizstāvja funkcionālo lomu un procesuālo nozīmi. Tādējādi advokāta uzdevums kriminālprocesā bija ne tikai aizstāvēt savu klientu, bet būt arī par tiesas palīgu un sekmēt materiālās un formālās patiesības noskaidrošanu.
4. Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas ir vērojama tendence normatīvā regulējuma ietvarā nostiprināt plašu un daudzveidīgu aizstāvības funkcijas realizēšanai nepieciešamo tiesību un pilnvaru katalogu. Tas, vai šīs funkcijas faktiskā realizācija uzskatāma par efektīvu, ir saistīts ar tiesību normu piemērotāju kopējo izpratni par to, kādam aizstāvības modelim pieder aizstāvja institūts Latvijas kriminālprocesā.